

**К.М. ОРОБЕЦЬ***Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого*

УДК 343.24/27

ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ЗАСУДЖЕНИХ¹

Розглянуто спірні проблеми тлумачення та реалізації законних інтересів засуджених; акцентовано увагу на самоцінності категорії законних інтересів засуджених, її відносній незалежності від поняття прав і свобод, обов'язків і юридичної відповідальності поданої категорії громадян, для чого проведене їх зіставлення та відмежування.

Повсякденне здійснення адміністрацією органів та установ Державного департаменту України з питань виконання покарань кримінально-виконавчої діяльності на засадах додержання законності, справедливості, гуманізму, взаємної відповідальності держави і засудженого розуміє під собою забезпечення правового статусу особи, яка відбуває покарання. Детальне науково-теоретичне вивчення названої категорії як у цілісному вигляді, так і окремих її структурних елементів не лише дозволяє мати правильне уявлення про взаємні юридичні права й обов'язки засуджених (як представників громадянського суспільства) та адміністрації (як представників державної влади), а й за певних умов спроможне виявитися індикатором ефективності всієї даної сфери правоохоронної діяльності та її законодавчого забезпечення, оскільки виконує функції тієї життєво важливої проміжної ланки, через котру встановлюється зворотний зв'язок між практикою та абстрактними правовими нормами, які вміщено у чинних актах національного законодавства, і якщо останнє виявляється не результативним, то таке вивчення становить собою підставу для його зміни.

У літературі проблема законних інтересів засуджених як одного з аспектів юридичного змісту кримінально-виконавчих правовідносин, що зв'язують таких суб'єктів, як особа, що відбуває покарання, та адміністрація кримінально-виконавчих органів і установ, є малодослідженою. Даний напрямок представлений переважно роботами загальнотеоретичного плану (С.В. Михайлов, Е.Я. Мотовіловкер, М. Самбор, О.Ф. Скакун та ін.) або ж публікаціями, в яких питання про законні інтереси засуджених ставилося не окремо, а у складі розгляду всього правового статусу (В.В. Геранін, О.В. Лисолед, Г.Л. Мінаков та ін.). Таким чином, можна зазначити, що законні інтереси засуджених, будучи у той самий час дискусійною проблемою на міждисциплінарному рівні, заслуговують на самостійний розгляд.

У цій статті поставлено за мету:

- проаналізувати правомірність виділення законних інтересів засуджених як самодостатньої наукової категорії, а також їх віднесення до елементів правового статусу;
- з'ясувати сутність поняття "законні інтереси засуджених" на підставі критичного переосмислення відповідних положень теорії права та кримінально-виконавчої

права, висвітлених у працях науковців;

- запропонувати власну дефініцію законних інтересів осіб, які відбувають покарання;
- розкрити допустиму класифікацію системи законних інтересів засуджених.

Новизна даного дослідження як цілісної роботи, яка присвячена одній темі й, отже, володіє спеціалізованим характером, полягає в тому, що у статті вперше акцентовано увагу на самоцінності категорії законних інтересів засуджених, її відносній незалежності від поняття прав і свобод, обов'язків і юридичної відповідальності поданої категорії громадян, для чого проведене їх зіставлення та відмежування.

Виділення законних інтересів як окремого елементу правового статусу особи в юридичній літературі є достатньо дискусійним, оскільки у ряді праць вони не ставляться на один щабель з правами та свободами особи. О.Ф. Скакун вважає, що інтерес (потреба особи, що виражається в діяльності з усвідомлення та реалізації цілей у суспільних відносинах) передує правам і обов'язкам незалежно від того, чи знаходить він пряме закріплення в законодавстві або просто підлягає правовому захисту з боку держави, і звідси є елементом соціального, а не правового статусу [1, с.411]. Близьке до названої позиції висловлено С.М. Братусем, Д.М. Чечотом, С.С. Алексєєвим, Л.С. Явичем, М.І. Матузовим та ін. Згідно з іншою точкою зору інтерес охоплюється змістом суб'єктивного права (Є.Я. Мотовіловкер; О.В. Венедиктов, С.І. Аскназієв, Ю.К. Толстой, О.С. Юффе та ін.) [2, с.56; 3, с.117-118]. С.В. Михайлов вважає, що інтерес в юриспруденції – це потреба суб'єкта, що має прояв у діяльності з виникнення, зміни, припинення, захисту суб'єктивних прав та обов'язків [4, с.88].

Більш виправданим видається обґрунтування думки Н.А. Шайкеновим, який зауважував, що для визначення об'єкта правового захисту особи законодавець використовує три самостійні категорії, котрі нерідко вживаються в нормативному матеріалі в порядку перерахування, тобто як однопорядкові явища – права людини, законні інтереси й суб'єктивні права [3, с.156]. Нарешті, цей автор, підсумовуючи попередні наукові розробки, писав, що під терміном "законні інтереси" розуміються дві реальності – засоби юридичного захисту інтересів особи і безпосередньо самі ці інтереси. У першому значенні законні інтереси – елемент правового статусу особи, у другому – характеристика певного рівня юридичної забезпеченості її інтересів [3, с.163]. О.О. Чинчіков також вважає, що в законодав-

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: докт. юрид. наук Степанюк А.Х. (НЮАУ).

стві відображаються певні інтереси, але це стосується тільки тієї сфери соціального життя, де є необхідним і доцільним правовий вплив на суспільні відносини [5, с.10]. За ідеями М. Самбора, інтерес у праві слід розуміти як можливість суб'єкта, зумовлену власними потребами вчиняти або утримуватися від вчинення певних дій, які прямо не виписані в законі як його особисті права, однак можливість вчинення яких випливає із загальних засад чинного законодавства та окремих його галузей, а також відсутності прямої їх заборони [6, с.144].

Звідси, *законні інтереси* засуджених можна розглядати як компоненту їх правового статусу. Більше того, зазначає В.В. Геранин, виходячи з того, що під спеціальними законними інтересами розуміються інтереси, передбачені законом, реалізація котрих залежить від оцінки суб'єктами, вказаними в законі, поведінки засудженого, його ставлення до праці, тяжкості вчиненого злочину та інших чинників, а також урахування особливості правового становища цих осіб, що випливає з вимоги їх виправлення і ресоціалізації (наводимо сучасну термінологію – К.О.), визначається, що *законні інтереси мають значно більшу вагу у змісті правового статусу засуджених та відіграють більш важливу роль у механізмі юридичного регулювання, ніж аналогічна категорія у правовому статусі вільних громадян* (виділення наше – К.О.), аж до їх примага над суб'єктивними правами [7, с.11-12].

За О.В. Лисодедом, “законні інтереси засуджених – це закріплені в правових нормах конкретної дії прагнення засуджених до володіння тими чи іншими благами, які задовольняються, як правило, за результатом оцінки посадовими особами органів виконання покарань чи адміністрацією установ виконання покарань, прокуратурою, судом поведінки засудженого під час відбування покарання” [8, с.23].

Вочевидь, використовуючи цю дефініцію при визначенні законних інтересів осіб, які відбувають покарання, потрібно зважувати, що правовий статус засудженого існує лише в межах кримінально-виконавчих правовідносин, суб'єктами яких є особи, що відбувають покарання, та адміністрація відповідного органу або установи виконання покарань [9, с.213]. Через те законні інтереси засуджених не мають прояву у взаєминах останніх з прокуратурою, судом, як учасниками кримінально-виконавчих відносин, що сприяють, а не забезпечують реалізацію законних інтересів. Погоджуємося з Г.Л. Мінаковим, що законним інтересом засуджених кореспондує не юридичний обов'язок адміністрації кримінально-виконавчих установ, а її розсуд, тобто вона на основі об'єктивної оцінки сукупності юридичних фактів може задовольнити чи не задовольнити законний інтерес засудженого [10, с.11].

Отже, *законні інтереси осіб, які відбувають покарання, – це юридично оформлені їх об'єктивні потреби, реалізація котрих відбувається виключно на підставах, визначених у законі, і забезпечується адміністрацією відповідного органу чи установи виконання покарань*.

Частина авторів поділяє законні інтереси на такі, що спрямовані на отримання: 1) заохочення; 2) пільг (наприклад, одержання важкохворими засудженими, вагітними жінками, жінками, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, інвалідами додаткових посилок і бандеролей, лікарських засобів і виробів медичного призначення); 3) благ, які за своєю суттю не є для засуджених ні заохоченнями, ні пільгами (наприклад, начальник установи, як виняток, з метою виховного впливу може надати короткострокове побачення з родичами або телефонну розмову засудженим, яких тримають у приміщеннях ка-

мерного типу, тощо) [8, с.24; 11, с.99; 12, с.115-116]. Убачається, що таке тлумачення законних інтересів громадян, що відбувають покарання, занадто широке, бо заходи заохочення (поряд зі стягненнями) є одним з проявів юридичної відповідальності, а не реалізацією законних інтересів. Справа в тому, що в разі виникнення достатніх умов для реалізації законних інтересів останні можуть бути захищені засудженим (шляхом подання клопотання), незастосування же заходів заохочення, як правило, не може бути предметом оскарження.

Не можна змішувати також законні інтереси з суб'єктивними правами, які в силу слабкості гарантій не реалізуються в повному обсязі [8, с.24]. Відмітною рисою законних інтересів є те, що підстави для їх реалізації юридично зафіксовані і відсутні додаткові, неюридичного характеру (наприклад, матеріальні).

Таким чином, законні інтереси засуджених, як невід'ємна складова їх правового статусу, – це юридично оформлені їх об'єктивні потреби, реалізація котрих відбувається виключно на підставах, визначених у законі, і забезпечується адміністрацією відповідного органу чи установи виконання покарань. Законні інтереси спрямовані на отримання пільг, а також благ, які за своєю суттю не є для засуджених ні заохоченнями, ні пільгами.

Мусимо визнати, що конкретизація законних інтересів, які було би слушно надати засудженим на законодавчому рівні, є найпершим завданням подальших наукових розвідок за нашою проблематикою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скакун О.Ф. Теория государства и права. –Х.: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. –704 с.
2. Мотовиловкер Е.Я. Интерес как сущностный момент субъективного права (цивилистический аспект) // Правоведение. –2003. –№ 4. –С.52-62.
3. Шайкенов Н.А. Правовое обеспечение интересов личности. –Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1990. –200 с.
4. Михайлов С.В. Интерес как общенаучная категория и ее отражение в науке гражданского права // Государство и право. –1999. –№ 7. –С.86-92.
5. Чинчиков А.А. Право и интересы личности в условиях развитого социализма: Автореф. дисс... канд. юрид. наук: 12.00.01 / МГУ им. М.В. Ломоносова. –М., 1984. –24 с.
6. Самбор М. Интерес у праві: поняття, сутність, структура // Підприємництво, господарство і право. –2006. –№ 1. –С.141-144.
7. Геранин В.В. Правовое положение осужденных, отбывающих наказание в исправительно-трудовых колониях-поселениях: Автореф. дисс... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Академия МВД СССР. –М., 1990. –21 с.
8. Кримінально-виконавче право України / За ред. А.Х. Степанюка. –Х.: Право, 2005. –256 с.
9. Степанюк А.Ф. Сущность исполнения наказания. –Х.: Фолио, 1999. –256 с.
10. Мінаков Г.Л. Права и законные интересы лиц, отбывающих наказание в виде лишения свободы, и гарантии их реализации: Автореф. дисс... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Академия МВД СССР. –М., 1991. –24 с.
11. Кримінально-виконавче право України: (Загальна та Особлива частини) / Джужа О.М., Фаренюк С.Я., Корчинський В.О. та ін.; За заг. ред. О.М. Джужа. –К.: Юрінком Інтер, 2002. –448 с.
12. Уголовно-исполнительное право / Под ред. И.В. Шмарова. –М.: БЕК, 1998. –624 с.

Надійшла до редколегії 05.04.2006

ОРОБЕЦ К.Н. ЗАКОННЫЕ ИНТЕРЕСЫ ОСУЖДЕННЫХ

Рассмотрены спорные проблемы толкования и реализации законных интересов осужденных; акцентировано внимание на самоценности категории законных интересов осужденных, ее относительной независимости от понятия прав и свобод, обязанностей и юридической ответственности представленной категории граждан, для чего проведено их сопоставление и отмежевание.

OROBETS K.N. LEGAL INTERESTS OF CONVICTS

Vexed questions of interpretation and realization of legal interests of convicts are considered; The attention to self-values of a category in legitimate interests condemned, its relative independence of concept for rights and freedom, duties and the legal responsibility of the submitted category to citizens for what their comparison and dissociation is carried out is stressed.

УДК 347.921.5

*Є.М. ПОПОВИЧ, канд. юрид. наук**Харківський національний університет внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОКУРОРОМ ФУНКЦІЇ ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯНИНА АБО ДЕРЖАВИ В СУДІ

Виконано аналіз особливостей реалізації прокурором функції представництва інтересів громадянина або держави в суді.

Побудова в Україні демократичної правової держави потребує не лише винесення законних та обґрунтованих судових рішень, але й неухильного їх виконання. Інакше навіть самі досконалі закони залишаться пустою декларацією, а пересічний громадянин, замість відчуття задоволення від перемоги справедливості, переконається у нездатності всього державного механізму захистити його законні інтереси. Поширення правового нігілізму в українському суспільстві свідчить про необхідність надійного функціонування механізму захисту прав та законних інтересів осіб, особливо тих, які неспроможні з будь-яких причин самостійно захистити свої права та реалізувати процесуальні повноваження. Крім того, чисельні справи щодо незаконної приватизації та інші порушення державних інтересів свідчать про необхідність захисту майнових та інших інтересів самої держави. Так, наприклад, у березні 2006 року постановами Вищого господарського суду України задоволено касаційні подання прокуратури м. Києва у справах за позовами Дніпровського транспортного прокурора в інтересах держави в особі Кабінету Міністрів України, Міністерства транспорту та зв'язку України та інших до ДМА "Бориспіль" і ЗАТ "Авіакомпанія "Аеросвіт" про визнання недійсними договорів купівлі-продажу майна, яке належало аеропорту "Бориспіль". Зазначеним рішенням визнано недійсними договори купівлі-продажу державного майна та повернуто його ДМА "Бориспіль". Крім того, задоволено касаційні подання прокуратури Київської області до Бориспільської районної державної адміністрації, ЗАТ "Авіакомпанія "Аеросвіт" та інших про визнання недійсними договорів купівлі-продажу та оренди земельних ділянок, а також Державних актів на право власності на землю. Таким чином, вказаним рішенням повернуто у постійне користування ДМА "Бориспіль" вилучені у нього земельні ділянки площею понад 30 га. Зрозуміло, що за умови бездіяльності органів прокуратури державі були б спричинені колосальні збитки. Отже, важливість вказаної проблематики і обумовлює актуальність даної статті, метою

якої є аналіз особливостей реалізації прокурором функції представництва інтересів громадянина або держави в суді.

Питання здійснення представницької функції досліджувалися у роботах Л. Давиденка, П. Шумського, С. Суботіна, О. Чернякова, І. Марочкина, однак зазначимо, що їх роботи датуються переважно 90-ми роками минулого століття. Динамічні зміни в національному законодавстві та значний крок уперед шляхом демократизації суспільних відносин протягом останніх років вимагають пошуку нових підходів до означеної проблематики, що обумовлює новизну даної статті.

У широкому розумінні цього слова представництво означає виконання певних (звичайно юридичних) дій однією особою від імені іншої особи, виконання обов'язків або володіння правами представника [1, с.868]. Поширеним різновидом представництва є цивільно-процесуальне представництво, під яким розуміють "такі юридичні відносини, за якими одна особа - представник виконує на основі повноваження, наданого йому законом, статутом, положенням або договором, процесуальні дії в цивільному судочинстві на захист прав і охоронюваних законом інтересів. Представник у цивільному судочинстві покликаний виконувати дві функції - захищати права і інтереси осіб, які беруть участь у справі (здійснювати правозаступництво): представляти цих осіб, бути їхнім уповноваженим (здійснювати процесуальне представництво)" [2, с.141]. Представництво прокуратурою України інтересів держави в суді є одним із видів представництва в суді. За правовою природою представництво в суді є правовідносинами, в яких одна особа (представник), на підставі певних повноважень, виступає від імені іншої особи (довірителя) і виконує процесуальні дії в суді в її інтересах, набуваючи (змінюючи, припиняючи) для неї права та обов'язки. Представництво прокурором інтересів держави в суді відрізняється від інших видів представництва рядом специфічних ознак: складом представників та колом суб'єктів, інтереси яких вони представляють, обсягом пов-